

*Бекназарова Ж.М.***МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН ДЕНЕ ТАРБИЯЛЫК
ЖАНА ЭКОЛОГИЯЛЫК БИЛИМДЕРИН ИНТЕГРАЦИЯЛОО***Бекназарова Ж.М.***ИНТЕГРАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО
ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА***J. Beknazarova***INTEGRATION OF PHYSICAL AND ENVIRONMENTAL
EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN**

УДК: 37.013.32

Бул макалада мектепке чейинки курактагы балдардын дене маданияты жана курчап турган экологиялык абалы жөнүндө сөз болмокчу. Интеграцияланган дене тарбия жана экология сабагынын негизги максаты – балдардын инсандык физикалык жана экологиялык маданиятынын негизин түзүү. Ошол эле учурда физикалык жана экологиялык билим берүүнүн негизги милдеттерин чечүүгө мүмкүн экендиги баса белгиленди. Макалада дене тарбия менен экологиялык билимдер интеграцияланып жана алардын максаттары ачыкталган. Мектепке чейинки курактагы балдардын физиологиялык жетишүүсү таза айлана чөйрөдө дене боюн чыңдоочу көнүгүүлөрдү жасоо жана таза абада сейилдөө менен толукталаары жөнүндө сөз болмокчу. Ошондой эле денсоолук аянтчасында балдардын активдүү оюндарды ойноосу да балдардын дене боюнунун чыңдалышына жана физиологиялык өсүүсүн алып келери жөнүндө айтылган.

Негизги сөздөр: экология, дене тарбия, интеграция, физиология, ден соолук, мектеп, балдар.

В статье представлены основные направления приобщения детей дошкольного возраста к занятию физической культуры. Основная цель комплексных уроков физического воспитания и экологии – создание основы личной физической и экологической культуры детей. Вместе с тем было отмечено, что основные задачи физического и экологического воспитания решаемы, в статье физическое воспитание и экологическое воспитание объединены, определены их цели. Говорят, что физиологическое развитие дошкольников дополняется физическими нагрузками и прогулками на свежем воздухе в чистой среде. Также было отмечено, что активная игра детей на площадке также способствует укреплению и физиологическому росту детей.

Ключевые слова: экология, физическая культура, интеграция, физиология, здоровья, школа, дети.

In this article will talk about physical culture and environmental conditions of preschoolers. The main goal of the comprehensive lessons of physical education and ecology is to create the basis for the personal physical and ecological culture of children. At the same time, it was noted that the main tasks of physical and environmental education are solvable, in the article physical education and environmental education are combined, their goals are determined. They say that the physiological development of preschoolers is complemented by physical activity and outdoor walks in a clean environment.

Key words: ecology, physical culture, integration, physiology, health, school, children.

Айлана-чөйрө бул адамдардын ден-соолугуна олуттуу таасир тийгизүүчү эң күчтүү фактор. Балдардын ден-соолугуна коркунуч келтирүүчү негизги факторлордун бири алардын жашаган жериндеги экологиялык абал. Акыркы мезгилдерде адамдардын ден-соолугунун абалынын экологиялык кырдаалга көз карандылыгы барган сайын айкын боло баштады. Экологиялык көйгөйлөрдүн курчушу адамдарды экологиянын баалуулуктарын түшүнүүнүн жолдорун издөөгө, калк арасында экологиялык ой жүгүртүүгө жана экологиялык маданияттын принциптерин калыптандырууга түртөт. Экологиялык билим берүү – бул экология илимине, анын ар кандай багыттарына түздөн-түз байланыштуу категория, алардын бири «ден-соолук». Учурда жаш муундардын ден-соолугунун абалы коомдо жана мамлекетте олуттуу тынчсызданууну жаратууда. Комплексстүү медициналык изилдөөлөрдүн натыйжалары мектеп жашына чейинки балдардын ден-соолугунун абалындагы патологиялык өзгөрүүлөрдү көрсөтүп турат: алардын 10%ы гана ден-соолукка пайдалуу деп эсептелет. Ошондой эле, учурда мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин акыл-эс жана физикалык жүктөмүнүн мыйзамсыз жогорулашы байкалып жаткандыгын белгилей кетүү керек. Бул күн тартибинин бузулушуна алып келет: сейилдөөнүн, күндүзгү уйкунун, өз алдынча оюн иш-аракеттеринин убактысынын кыскарышы ден-соолукка терс таасирин тийгизет, мектепке чейинки билим берүүдө педагогикалык шарттар түзүлүп, уюштуруучулук жана методикалык ыкмалар иштелип чыккан. Азыркы учурда, мектепке чейинки курактагы балдардын дене тарбия процессиндеги комплекстүү көйгөйү актуалдуу болуп жатат, атап айтканда, дене тарбиялык жана экологиялык билимди интеграциялоо ж.б. [1, 128-б.].

Дене тарбия жана экологиялык билим берүү жалпы максатты көздөйт-жашоонун жана ден-

соолуктун баалуулугун түшүнүү, жалпы адамзаттык маданиятты калыптандыруу болуп эсептелинет. Интеграцияланган дене тарбия сабагынын негизги максаты - балдардын инсандык физикалык жана экологиялык маданиятынын негизин түзүү. Ошол эле учурда физикалык жана экологиялык билим берүүнүн негизги милдеттерин чечүүгө болот.

Дене тарбиясынын максаттары:

- дене тарбия жөнүндө идеяларды жана билимдерди өнүктүрүүнүн негизинде физикалык активдүүлүккө аң-сезимдүү мамилени калыптандыруу;
- кыймыл-аракет көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандыруунун, өркүндөтүүнүн жана кыймыл сапаттарын өнүктүрүүнүн негизинде физикалык даярдык деңгээлин жогорулатуу;
- физикалык көнүгүүлөрдүн кызыгуусун жана мотивин калыптандыруунун негизинде физикалык жактан өркүндөтүү муктаждыгын жогорулатуу.

Экологиялык билим берүүнүн милдеттери:

- жаратылыш жөнүндө жеткиликтүү идеяларды жана билимдерди өздөштүрүүнүн негизинде экологиялык жактан өнүккөн аң-сезимди калыптандыруу;
- тышкы дүйнө менен экологиялык жактан таза өз ара аракеттенүүнүн ченемдерин жана эрежелерин өздөштүрүүнүн негизинде айлана-чөйрөнү коргоо иш-аракеттеринде практикалык көндүмдөрдү калыптандыруу;
- жеке тажрыйбанын жана эмоционалдык тажрыйбанын экологиялык багыттагы идеяларына негизделген жаратылышка болгон гумандуулукка тарбиялоо [1, 62-б.].

Дене тарбия жана экологиялык иштердин жүрүшүндө төмөнкүдөй формалар колдонулат:

- ✓ дене тарбия жана экологиялык сабактар – сейилдөө;
- ✓ дене тарбия жана экологиялык эс алуу;
- ✓ экологиялык сүйлөшүүлөр;
- ✓ сейилдөө (жаратылыш менен өз ара аракеттенүү);
- ✓ максаттуу сейилдөө.

Комплекстүү дене тарбия сабактары жалпы кабыл алынган структурага ээ.

Дене тарбиянын экологиялык билимдин калыптанышы менен айкалышы ар кандай болушу мүмкүн. Мисалы, жаратылыш кубулуштарына байкоо жүргүзүү, жаратылыш жөнүндө баарлашуу сабактын даярдык бөлүгүндө аянтта орточо темп менен басуу менен айкалыштырылып жүргүзүлүшү мүмкүн, андан кийин физикалык көнүгүүлөр жалпы кабыл алынган ырааттуулукка ылайык физикалык активдүүлүктү бөлүштүрүүнүн сунушталган

принциптери болуп эсептелинет. Дене-тарбия көнүгүүлөрү ден-соолук аянтчасынан бала бакчага кайтып келгенде сабактын аягында жүргүзүлгөн объектилер же табигый кубулуштар жөнүндө байкоолорду жана окуяларды башташы мүмкүн. Сабактын даярдык бөлүгүндө физикалык көнүгүүлөрдү колдонсо болот (чуркоо менен айкалыштырып басуу), андан кийин табигый байкоолор тематикалык байкоолор жана ачык оюндар менен айкалышта жүргүзүлөт. Сабакты же чуркоо менен басуу, же байкоолорду орточо темп менен басуу менен бүтүрсө болот.

Сабактарды өткөрүүнүн оюн формасы мектепке чейинки курактагы балдар үчүн кызыктуу. Оюн аркылуу балдар айлана-чөйрөнү коргоочу билимдерди ийгиликтүү өздөштүрүп, жандуу жана жансыз жаратылыштын образына айланат. Бул учурда, ар кандай ачык оюндарды колдонсо болот: «Ак терек-Көк терек», «Коёну, коёну», «Аркан тартышмай», «Конус, кара жыгач, жаңгак», «Ким кайда жашайт?» жана башкалар.

Мисалы, «Кичинекей үйдө ким жашайт» деген оюн эс алуусунда – «Теремок» жомогу белгиленет, балдар ошондой эле ар кандай имитациялык кыймылдарды жасашат: «коёнок», «куу түлкү», «бака» ж.б. Теремок кандай жасалганын, ал турган жерде, токойдо дагы кимдер жашаарын, ушул жаныбарлардын бардыгы эмне жешин, токойдо өзүн кандай алып жүрүшү керек экендигин үйрөтүүгө болот. Ал эми «Ак терек – Көк терек» ойунунда болсо балдар шамдагайлыкка, күчтүүлүккө машыгып, жаратылыш койнунда дене бойу чыңалып, маанайы көтөрүлөт.

Ошондой эле «Түшүм», «Таштанды чогултуу», «Белгилер» сыяктуу эстафеталар балдардын кызыгуусун арттырып, жакшы сапаттарга ээ болуу менен ой жүгүртүп, алган билимдерин компетенттүү колдоно билиши керектигин үйрөтөт. Мисалы, «Белгилер» эстафетасында катышуучуларга чийилген белгилердин арасынан туура белгилерди тандап, эмне кылса болоорун жана эмне кыла албастыгын аныктоо сунушталат. Ал эми таштандыларды чогултуу, бак сугаруу, куштардын уясын бузбоо керек - деген сыяктуу эрежелерди үйрөтүү менен балдардын дүйнө таанымын кеңейтүүгө болот.

Дене тарбия жана экологиялык тарбия боюнча иштерде бош убакытты пайдалануу натыйжалуу. Бош убакытты өткөрүү бир катар милдеттерди чечүүгө мүмкүндүк берет: балдардын ден-соолугун сактоо жана чыңдоо; физикалык активдүүлүккө болгон муктаждыктын калыптанышы; кыймылдын негизги түрлөрүн калыптандыруу, кыймылдоо жөндөмдөрүн өнүктүрүү; экологиялык маданият

жөнүндө билимдерин калыптандыруу; эмоционалдык жана эрктүү чөйрөнү өнүктүрүү ж.б. Дене тарбия жана экологиялык эс алуунун негизги бөлүгү балдарга белгилүү болгон физикалык көнүгүүлөрдүн түрлөрүнөн турат.

Эс алуу иш-аракеттеринин темасы ар түрдүү жана ал мектепке чейинки балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө, физиологиялык абалынын өнүгүү деңгээлине жараша тандалат. Мындай эс алуу иш-чараларынын мазмуну экологиялык атайын тапшырмаларды жана суроолорду камтыйт.

Дене тарбия жана экологиялык иштердин алдыңкы формаларынын бири бул жөө басуу, сейилдөө, экскурсиялар, алардын максаты ар кандай физикалык көнүгүүлөр аркылуу балдардын кыймыл-аракет жөндөмдөрүн өркүндөтүү гана эмес, аларды жаратылыш шарттарында жакшыртуу, балдардын ден-соолугу, ошондой эле экологиялык билимдерди калыптандыруу, балдардын айлана-чөйрөгө жана өзүнүн ден-соолугуна карата когнитивдик, эмоционалдык-моралдык, практикалык-активдүү мамилесин калыптандыруу.

Балдардын дене боюн чындоо менен бирге экологиялык билимдерин калыптандырууда көркөм сөздү колдонуу чоң мааниге ээ.

Мисалы:

Жамгырдын төккөнү чындык, жаздын көктөмү чындык.

Жаратылыш жашоо болот, жаратылыш сакталса өмүр конот.

Жер казына суу алтын, жер жашоонун бешиги.

Жер теңирдин супарасы ж.б.

Бул балдардын сүйлөөсүн, акыл-эс ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө көмөктөшөт, курчап турган дүйнөнүн сулуулугун сезүү жөндөмүн калыптандырат, поэтикалык образды кабыл алгандан кубанычка бөлөнөт, ага эмоционалдуу жооп берет. Көркөм адабият билимдин маанилүү булагы болуп саналат, ал байкоону курчутат жана балдарды сөздү колдонууга үйрөтөт, байкоочулукту өрчүтөт. Мектепке чейинки билим берүү мекемесинде дене тарбия жана айлана-чөйрөнү коргоо иштерин уюштурууда бардык персоналдын иш-аракеттери координацияланууга тийиш; экологиялык жана дене тарбия маселелерин чечүү үчүн түзүлгөн шарттар кылдат талданат. Тиешелүү предметтик-мейкиндиктик чөйрөнү түзүү чоң мааниге ээ; сабактарды жана бош убактыларды натыйжалуу жана кызыктуу өткөрүүгө мүмкүндүк берген жабдуулардын болушу зарыл. Бул жаатта ата-энелер менен иштөө маанилүү. Ата-энелер мекемедеги дене тарбия жана экологиялык иштердин милдеттери,

формалары жана каражаттары жана бул көйгөй боюнча адистер менен биргеликте иштөөнүн маанилүүлүгү менен тааныш болушу керек. Жогоруда баяндалган интеграцияланган дене тарбия методикасын колдонуу мектепке чейинки курактагы балдардын физикалык жана экологиялык билим берүү маселелерин чечүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Дене тарбия физикалык сапаттарды өрчүтүп гана тим болбостон, башка класстарда алган билимдерин да бекемдей алат. Оюн көнүгүүлөрүн колдонуу балага өз сезимдерин ачык айтууга жана ички эркиндикке ээ болууга мүмкүндүк берет. Мындай интеграцияланган сабактарды өткөрүүдө балдардын ар кандай иш-аракеттери айкалыштырылат, натыйжада жүрүм-турумдун баалуу тажрыйбасы топтолот, баланын мүмкүнчүлүктөрү ишке ашып, анын жашоосу жаңы жаркыраган кызыктуу окуялар менен толтурулат [2, 34-б.].

Ошентип, интеграцияланган дене тарбия сабагынын иштелип чыккан методикасы мектепке чейинки курактагы балдарды физикалык жана экологиялык жактан тарбиялоо маселелерин конъюгиттүү чечүүнү камсыз кылат. Жогоруда айтылгандардын бардыгын эске алуу менен, биз дене тарбия жана айлана-чөйрөнү коргоо иштеринин жүрүшүндө балдардын иш-аракеттеринин ар кандай түрлөрү айкалышып, натыйжада баалуу жүрүм-турум тажрыйбасы топтолуп, баланын мүмкүнчүлүктөрү ишке ашат, баланын жашоосун жаркын, кызыктуу окуялар менен толтуруп, ар кандай иш-аракеттерде калыптанат жана көрүнөт.

Адабияттар:

1. Аксенова П. В заповедном лесу: экологическое воспитание дошкольников. // Дошкольное воспитание. - 2009. - №7. - С. 62-65.
2. Ашиков В. Семицветик – программа культурно-экологического образования дошкольников // Дошкольное воспитание. - 1998. - №2. - С. 34-39.
3. Казаручик Г.И. Дидактические игры в экологическом образовании дошкольников // Дошкольная педагогика. - 2008. - №2. - С. 19-24.
4. Николаева С.Н. Экологическое воспитание дошкольников. // Педагогика. - 2007. - №5. - С. 22-27.
5. Тонков Е.В. Общие основы педагогики. Учебное пособие.
6. Федотова А.М. Познаем окружающий мир играя: сюжетно-дидактические игры для дошкольников. – М., 2015. - 112 с.
7. Усенгазиева Г.С., Ниязова Н.Д., Талантбек кызы А. Непрерывное экологическое образование в кыргызстане. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. №. 11. С. 213-215.
8. Маткасымова М.О. Экологическое образование и воспитание школьников. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 4. С. 141-143

